Νίκος Καζαντζάκης, «Η Οδύσεια»

Περίληψη Ραψωδίας Π

(Ι. από τον Kimon Friar ΙΙ. από τον Παντελή Πρεβελάκη)

Ι. Ραψωδία Π΄ (*Ο Οδυσσέας γίνεται ξακουστός ασκητής*)

[= Kimon Friar, Η «Οδύσσεια» του Ν. Καζαντζάκη, περ. ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΕΠΟΧΗ - Αφιέρωμα στο Νίκο Καζαντζάκη, μτφρ. Ζ. Κ., Δίφρος: Αθήνα, Φθινόπωρο 1958, σ. 112 – 116]

Μόλο που οι οιωνοί είναι απαίσιοι, μονάχα ο Οδυσσέας φαίνεται να τους προσέχει. Όλοι την επόμενη αυγή σπρώχνονται μέσα στη μεγάλη σπηλιά, για να γιορτάσουν τα εγκαίνια. Την ώρα όμως που ο Οδυσσέας χορεύει, η γη σειέται και μουγκρίζει. Ο Οδυσσέας ορμά έξω και βλέπει το βουνό να βγάζει καπνό και λάβα, τον πιάνει λύσσα ενάντια στο θεό που έκανε τον κόσμο τόσο ατελή, ώστε ο άνθρωπος να είναι αναγκασμένος με τη δική του προσπάθεια να τον τελειοποιεί. Αναθέτει διάφορα καθήκοντα στους φίλους του, ο ίδιος ορμά να σώσει τα μικρά παιδιά που βρίσκονται στην πόλη. Καθώς το νηπιαγωγείο αρχίζει να λυγίζει, παρουσιάζεται έξαφνα ο Κένταυρος και υποβαστάζει την είσοδο· ο Οδυσσέας ελεύθερος πηδά, ο Κένταυρος όμως τσακίζεται κάτω από τα ερείπια. Σε λίγο ολόκληρη η πολιτεία, εκτός από τη βόρεια πύλη όπου ο Πέτρακας οδήγησε τον κόσμο που έφευγε, καταποντίστηκε σ’ ένα χαίνον βάραθρο. Ο Χάλικας που είχε οδηγήσει μιαν άλλη ομάδα κατά το βοριά επιστρέφει και βρίσκει τον Οδυσσέα με τα μαλλιά ασπρισμένα να σκαλώνει σε μια κολόνα γης που σε λίγο αφήνει να φανεί το αποτεφρωμένο σώμα του Πέτρακα, το σώμα διαλύεται και με τραγική μανία ο Οδυσσέας κλοτσά τη στάχτη και τα κόκαλα μέσα στην άβυσσο. Ο Χάλικας προσπαθεί να εγκαρδιώσει τον Οδυσσέα, μα:

πέρα από θλίψη, αγάπη και χαρές οδοιπορούσε ο νους του
μονάχος, έρημος, χωρίς θεό, χωρίς σκυλί, ακλουθώντας
κρουφές, βαθιές φωνές που ξεπερνούν και λευτεριά κι ελπίδα.

Ο Χάλικας αφήνει για πάντα τον Οδυσσέα και οδηγεί την ομάδα του προς μιαν άλλη ζωή.

Ο Οδυσσέας τώρα πέφτει στης «συλλοής τον τρόμο», μιαν ατένιση εσωτερική που αστράφτει με φως και τον κάνει να ταυτίζεται με όλη τη φύση, με τα φίδια και το χόρτο, τους άσπλαχνους νόμους του θανάτου και της καταστροφής, το σπόρο που παλεύει για να φτάσει στο φως, φτάνει σ' επικοινωνία με τα έντομα, τους καρπούς κι όλα όσα αυξαίνουν, με τα ρυάκια και τις πέτρες. Τα πόδια του ρέουν σαν ποταμοί· χορτάρι φυτρώνει στο στήθος του, αρκουδόβατοι μπλέκονται στα γένια του·

πλημμύρισε ο Δυσσέας νερά, δεντρά, καρπούς, θεριά και φίδια·
πλημμύρισσαν τα δέντρα, τα νερά, τα ζα, οι καρποί Δυσσέα.

Φτάνει σε μια τραγική παραδοχή της ζωής, σ' αυτό που ακριβώς είναι, τη μετουσιώνει όμως με τη χαρά κι ύστερα ευλογεί τις πέντε αισθήσεις του για τον παμφάγο και άσβηστο πόθο τους να γνωρίσουν το σύμπαν, γιατί μονάχα με τις αισθήσεις μπορεί ένας άνθρωπος να διδαχτεί άμεσα τη φύση.

Για πολλούς μήνες μένει σε ασκητική στάση κι ατένιση πάνω στο χείλος της αβύσσου και καθώς η φήμη του απλώνεται σ' όλη την Αφρική, έρχονται προσκυνητές να τον λατρέψουν και να του ζητήσουν να τους γιατρέψει. Ο Τηλέμαχος του παρουσιάζεται σε όραμα και του λέει να μην ξεπεράσει τις δυνατότητες που μπορεί να φτάσει ο άνθρωπος, ο Οδυσσέας όμως επικαλείται τον πρώτο πρόγονό του, τον Τάνταλο, και φωνάζει:

Α! την αχόρταγη περφάνια σου, παππού, ξεπέρασά τη –
εσύ πεινάς γιατί δεν έφαγες, διψάς γιατί δεν ήπιες,
μα εμένα η δίψα με ξεδίψασε κι η πείνα χόρτασέ με!

Ταυτίζεται με όλα τα πρόσωπα, με όλες τις ανθρώπινες φυλές, στη σύντομη φλόγα του αστραπιαίου περάσματός των προς το θάνατο. Προσκυνητές κάθε λογής του φέρνουν δώρα και τα κρεμάν στα κλαδιά της αγριαχλαδιάς. Ένας μαύρος φύλαρχος του δίνει βώλους λάσπης από τους τάφους του λαού του ζυμωμένους με δάκρυα, ιδρώτα κι αίμα, για να μπορέσει ο μέγας ασκητής να τους πλάσει έναν θεό που να κουβαλήσει όλο τον πόνο τους· ο Οδυσσέας όμως κοιτάζει με συμπόνια τις προσπάθειες του ανθρώπου να γλυτώσει απ᾽ την οδύνη και πλάθει μόνο πρόσωπα που τρελαίνουν, τερατώδη σχήματα πρωτόγονων φόβων. Μια μέρα ο Πειρασμός φανερώνεται με τη μορφή από ένα φιδόμορφο Αραπάκι, για να τον κοροϊδέψει κι ύστερα του λέει ότι έφτασε το έσχατο γήρας, ότι το μυαλό του έχει αποσυντεθεί κι ότι είναι ακόμα γεμάτος από την περηφάνια και την οργή του εγώ του. Ο Οδυσσέας όμως αντιμετωπίζει έναν αγώνα της σκέψης που θα μπορούσε να τον σπρώξει και πέρα απ᾽ τα φυσικά ανθρώπινα όρια. Ένα τρίτο, εσωτερικό μάτι, το μάτι της ίδιας ροής της ζωής υψώνεται τώρα μέσα του κι ο Οδυσσέας ευλογεί όλη του τη ζωή, καθώς αναθυμάται την τολμηρή του νεότητα, την επίδραση των γυναικών που γλύκανε το χαρακτήρα του, το πόσο λαχταρούσε στην αρχή ν᾽ αγκαλιάσει την πατρίδα του κι ύστερα πόσο πάλι θέλησε να ταξιδέψει μακρύτερα· ευλογεί την ανησύχαστή του αναζήτηση, την ψυχή του που ποτέ δε στάθηκε πιστή σ᾽ ένα πράγμα:

Γεια σου, ψυχή μου, που είχες πάντα σου πατρίδα το ταξίδι!
την πιο στον κόσμο καρπερή αρετή, την άγιαν απιστία,
με γέλια και με κλάματα ακλουθάς πιστή κι ανηφορίζεις!

Ο Οδυσσέας τώρα γυρίζει στην παιχνιδιάρικη δημιουργία του νου κι απασχολείται πρώτα με τους βώλους λάσπης που του έδωσε ο μαύρος αρχηγός κι ύστερα με τον αυλό του· βλέπει για λίγο ένα όραμα του θανάτου του ανάμεσα σε παγοδεμένες θάλασσες. Δημιουργεί διάφορες φαντασιώσεις – νύμφες, τους δώδεκα μήνες, χαμόδρακες, πλάσματα του μύθου και του θρύλου και τελικά μιαν εικόνα του θεού, την εικόνα ενός ματαιόδοξου γενάτου καυχηματία τζουτζέ. Όταν ο Οδυσσέας κάνει να τον καταστρέψει, ο θεός αλλάζει και παίρνει πολλές πρωτεϊκές μορφές. Παρακαλεί για τη ζωή του, ο Οδυσσέας όμως λέει πως κι ο θεός ακόμα είναι μια δημιουργία του μυαλού κι ότι, όπως ο Ορφός, έτσι κι αυτός ο ίδιος πίστεψε σχεδόν στο δικό του τέχνασμα, καταστρέφει την εικόνα που είχε πλάσει και χαίρεται για τη λευτεριά του. Ίσαμε αυτό το σημείο της αναζήτησής του ο Οδυσσέας προσπάθησε να ξεκαθαρίσει την αντίληψή του για το θεό, τώρα όμως απομακρύνεται ακόμα κι από μια μονιστική κι ανθρωπομορφική σύλληψη, στρέφεται προς μιαν ουμανιστική κι εξελικτική αντίληψη της φύσης, προς αντιπροσωπευτικούς τύπους ανθρώπων πάνω στη γη που στάθηκαν πρότυπα κι εξυμνεί το νου του ανθρώπου σαν δημιουργό –για τον άνθρωπο τουλάχιστον– όλων των φαινομένων· τώρα ο θάνατος, όχι ο θεός, γίνεται ο διαρκής σύντροφός του. Μια φωνή τότε μέσα του φωνάζει τρεις φορές κι ο Οδυσσέας αναγνωρίζει τον Ηρακλή, τον μεγάλο του πρόγονο που είχε παλέψει, για να επιτελέσει τους δώδεκα άθλους και να εξαγνίσει το πνεύμα του στη φλόγα, να το κάνει φως. Αυτός του είχε διδάξει να ξεπερνά όλα τα μικρά πάθη, να βάζει σημάδι εκείνο που ήταν το πιο μεγάλο και ν’ αγωνίζεται γι’ ακόμα παραπέρα· κι όλ’ αυτά με έργα χεροπιαστά. Τώρα απ’ τον κόσμο του θανάτου ο Ηρακλής βλέπει ότι ο άνθρωπος μπορεί να φτάσει μακρύτερα κι απ’ το δωδέκατο πελέκι· κοιτάζει τον Οδυσσέα σαν κληρονόμο του, τον παρακαλεί να καθαρίσει το δικό του μυαλό από θεούς, δαίμονες, αρετές, θλίψεις, χαρές και τον τελικό και μεγαλύτερο εχθρό, την ελπίδα, ώσπου να μείνει μονάχα η ουσία της φλόγας, υπεράνθρωπη και γεμάτη περιφρόνηση,

μια φωτιά που δεν μπορούν να τη θρέψουν αγκάθια. Ο Οδυσσέας καταλαβαίνει ότι έχει πια αποδεσμεύσει τον εαυτό του από την τελευταία αλυσίδα, εκείνη της ελπίδας σ' έναν θεό ανθρωπομορφικό, αδιάφορο πόσο μπορεί αυτός ο θεός να είναι εξαγνισμένος.

Εντελώς ελεύθερος αντιλαμβάνεται πως όλα τα φαινόμενα, όπως το άτομο μπορεί να τα δει, είναι δημιουργίες του νου κάθε ανθρώπου. Ο ήλιος υψώνεται στο δεξί του μελίγγι και δύει στο αριστερό και:

σβήνει ο νους, το κλεφτοφάναρο, και σβηούν όλα μαζί του.

Με τη βοήθεια των αισθήσεών του ο άνθρωπος υφαίνει το υφάδι της ζωής του πάνω απ' την απύθμενη άβυσσο, πάνω από το Μηδέν και το θάνατο. Ο Οδυσσέας τώρα βγάζει φωνή:

μήτε θεός υπάρχει αφεντικό, μήτε αρετή και δίκιο,
μήτε ξαντίμεμα στον Ουρανό γιά παιδωμή στον Άδη!

Έχει ανεβεί τις εφτά σειρές κεφάλια που είχε αγοράσει απ' τον πραματευτή στην Κρήτη.

Τρομαγμένοι από την έκστασή του και το αστραφτερό φως της απελευθέρωσής του απ' τον θεό, οι προσκυνητές φεύγουν γεμάτοι φόβο. Στο χείλος της αβύσσου τώρα ο Οδυσσέας χορεύει εκστατικά, σε μια κατάφαση της ζωής σε όλες τις αντινομίες της. Δαγκάνει τη φτέρνα του και πίνει το αίμα του, σα σύμβολο της τέλειας κοινωνίας και παραδοχής, έχει περάσει πέρα απ' την έπαρση και την περηφάνια, τη μεθυσμένη λύσσα για διαρπαγή κι απόχτηση κι ενοχή, ώσπου, αυτός που είχε αγωνιστεί να γίνει ο σωτήρας του κόσμου, βρίσκει ότι έχει σωθεί ακόμα κι απ' την ανάγκη της σωτηρίας. Σκύβοντας με ταπεινοφροσύνη και σ' ένδειξη σεβασμού φιλεί τη Μάνα Γη και δέχεται τον κόσμο σε όλες του τις όψεις, το καλό και το κακό μαζί.

ΙΙ. Σύνοψη ραψωδίας Π (*Ο χαλασμός της Πολιτείας*)

[= Παντελής Πρεβελάκης, Ο ποιητής και το ποίημα της «Οδύσσειας», Βιβλιοπωλείο της Εστίας: Αθήνα, 1958, σ. 118]

Το ηφαίστειο που ορθώνεται πάνω από την πολιτεία σκάζει. Πύρινη βροχή. Σεισμός. Για να μην καταπλακωθεί ο Οδυσσέας από τα ντουβάρια, ο Κένταυρος βάνει τις πλάτες του κάτω από ένα ανώφλι· γίνεται λιώμα. Την επαύριο ο Οδυσσέας κι ο Χάλικας πηγαίνουν ν' αναζητήσουν στα ερείπια τον άλλο τους σύντροφο, τον Πέτρακα, που τον είχαν βάλει να βιγλίζει από το καστροπόρτι και να βουκινίζει στο λαό ποια στράτα να παίρνει στο φευγιό του: έχει γίνει μια φωτοκαμένη κολόνα. Ο Οδυσσέας κυριεύεται από απόγνωση. Διώχνει το Χάλικα με το ασκέρι κι εκείνος μπαίνει ολομόναχος στη δεύτερη άσκησή του. Η άσκηση τον εξαϋλώνει, το μύρο της αγιότητας που ξεχύνει φέρνει κοντά του πλήθος προσκυνητές. Αλλά τα λόγια του τους τρομάζουν: Μήτε Θεός υπάρχει, μήτε αρετή και δίκιο! Μήτε Ουρανός, μήτε Άδης! Ο Οδυσσέας πατάει την κορφή της ανέλπιδης αυτονομίας του.

(Αντιγραφή - επιμέλεια κειμένων: Βασίλειος Α. Γεώργας)